

Bediüzzaman'ın Tesbitleri Işığında Doğu ve Güneydoğu Hadiselerinin Gerçek Reçetesi

I - Alem-i İslâmı İlgilendiren Müessif Hadiseler Ve Çözüm İçin Teklif Edilen Beyhûde Görüşler

Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde vuku' bulan ve hem İslâma ve hem de Müslüman Türklere ezelden düşman olan dış güçler tarafından desteklenen kukla hâin örgütler tarafından tertiplenen hadiseler, milletçe hepimizi üzmektedir. Kuru üzüntü fayda vermediğinden, sadece Türk devletini değil, bütün âlem-i İslâmî ve İslâm milletini de yakından ilgilendiren bu müessif olayların sebeplerini ve çözüm yollarını, akli başında olan her Müslüman elbette ki kendisine dert edinmekte ve üzerinde düşünmektedir.

Bir kısım insanlarımıza göre, bu bölgede yaşayan insanlar, her ne kadar Kürt denilse de aslında Türktürler. O halde, bunlara Türklüklerini hatırlatmakla çözüme kavuşmak mümkündür. Yani hadiseyi sadece bir millet ve kavim hadisesi olarak görmektedirler. Hatta bir kısım iyi niyetli insanlarımızın da, İran ve Irak'taki Kürtlere dahi Türk dersek, bu meselenin halledilebileceğini söylemeleri, bizi şaşırtmaktan da öte, ayrıca acı acı düşündürmektedir. Zira bu tür iddialar, Türkiye Cumhuriyetini bölmeyi hedefleyen hâinlerin ekmeklerine yağ sürmektedir. Böyle bir yaklaşımın faydalı olmadığı ve hâdiseleri daha çok alevlendirdiği, yaşanan olaylardan anlaşılmaktadır.

Bir kısım insanlarımız ise, bu bölgelerin iktisadî açıdan geri kaldığı, fakr u zaruret içinde kalan ve devletin şefkatli elini arkalarında hissetmeyen halkın devlete itaat hissini de zayıfladığı kanaatindedirler. Bunlara göre, eğer bu bölgeler, iktisadî açıdan kalkındırılırsa, problemler de hal yoluna girecektir. Böyle bir görüşün tek başına çözüm olmadığını da devlet ve millet olarak yaşıyoruz. Memleketin iktisadî açıdan terakkisinin milletin huzur ve saadetinde rolü olduğu elbette inkâr edilemez. Bu husus, bütün siyâset nâmelerinde ısrarla belirtilmiştir. Ancak birinci ve tek sebep asla değildir.

Bu ve benzeri fikirler çerçevesinde, doğu bölgelerindeki problemlerin çözüm yolları aranırken, dış düşmanlar da boş durmamakta ve ne acıdır ki, onların tahrik ve tahrip kurşunları tam hedefine ulaşırken, bizim tedbir kalkanlarımız bir türlü yerine oturtulamamaktadır. Yani doğu hâdiselerinin can damarını düşmanlarımız yakalamıştır ve kanayan yarayı kanatmaya ve hatta kangren haline getirmeye gayret göstermektedir.

Yukarıdaki görüşlerin istikametinde alınan tedbirler ise, düşmanların işine yaramaktadır. Düşmanlar, 1300 senedir Müslüman yurdu ve 1000 senedir de hem Müslüman ve hem de Türk yurdu olan bu bölgedeki insanları, Türkiye Cumhuriyetinin içinde bir azınlık olarak takdim etmekte ve dünyada azınlıklara tanınan haklardan bunların da yararlanmasını değişik mahfillerde savunmaktadır. Halbuki bu vatandaşlar, Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşı olarak her haktan istifade edebilmekte ve Batılı düşmanlarımız bunu bildikleri halde, sözkonusu tahriklerine devam etmektedir. Önemle ifade edelim ki, bu tahriklere karşı, sözkonusu bölgelerin dağına taşına "Ne mutlu Türküm" yazısını yazmakla

yahut bölgedeki vatandaşlara “Siz de aslında Türksünüz; ancak bu dili unutmuşsunuz” demekle çare bulunamaz. Çareyi başka şeylerde aramak icab eder ve bu hususta tarihten ders alınması gerekir. Zira Osmanlı devleti, 350 seneye yakın hâkimiyeti altında kalan ve son zamanlardaki bazı cüz’î isyanlar dışında fevkalade sükûnetle kendisine itaat eden; seferde ve hazarda ilây-ı kelimetullah için cihad eden Osmanlı ordusunun gönüllü bölükleri olan bu bölge insanlarına ne yapmıştır da bu durumunu asırlarca muhafaza edebilmiştir? Neden Osmanlı devletine savaşız, yani istimâlet ile tabi olmuşlar? Neden hem Türk, hem Müslüman olan Karaman Eyaletinde elli çeşit isyan çıktığı halde, 350 seneye yakın hiç isyan etmeden bu bölge insanları Osmanlıya itaat etmişlerdir? Kanaatimize göre, Doğu ve Güneydoğu meselelerinin çözümünde, bu ve benzeri suallerin cevapları yatmaktadır.

I – Çözümü Kolaylaştıracak Ulvi Hakikatler

Doğu ve Güneydoğu hadiselerini kolaylaştıracak bazı hakikatleri evvelâ özetle ifade edecek ve sonra da hep birlikte tarihte yaşanan ibretli hadiselere atf-ı nazar eyleyeceğiz.

Birinci Hakikat

Biz, yani doğusuyla batısıyla Anadolu’nun bütün bölgelerinde asırlardır beraber yaşayan insanlar, %99 nispetinde Müslümanlarız. Devletimiz laik olsa da, fert olarak bizler Müslüman’ız. Devletimizin bir zamanlar beynini teşkil eden kimseler, altmış yetmiş senedir aksini iddia etseler de, bizim hissiyatımızı, bizim duygularımızı, bizim arzularımızı, bizim fikirlerimizi, hülâsa kalbimizi, aklımızı ve nefsimizi tesiri altında tutan bir unsur vardır ki, o da dindir. İşte biz, her şeyimize hâkim olan dinimize göre, kimin bize kardeş, kimin bize yabancı, kimin bu ülkede asıl vatandaş ve kimin azınlık olduğuna karar veririz. Batılıların ve. İslâm düşmanlarının Doğu ve Güneydoğu’daki olayları tahrik için kullandıkları en önemli silâh olan azınlık fikrine en öldürücü darbe, ancak ve ancak din ve İslâmiyet’le verilebilir. Zira İslâma göre, dünyada gerçek anlamda iki ayrı vatan vardır; birincisi, darü’l-İslâm, yani Müslümanların yaşadığı ve hâkim olduğu ülke ki, bu topraklarda birden fazla hâkim Müslüman devletin bulunması asla zarar vermez. İkincisi, gayr-i müslimlerin hâkim olduğu darü’lküfr. Bin senedir darü’l-İslâm olan ve kıyamete kadar da inşaallah öyle kalacak olan Anadolu insanının inancına, yani İslâma göre, kardeşi ve hatta babası da olsa Türk de olsa, Acem de olsa, eğer gayr-i müslim ise, o bu ülkede azınlıktır. Eski tabirle zimmîdir ve İslâm ülkesinin asla asıl vatandaşı ve hâkimi olamaz. Ancak Müslüman olan herkes, ister Türk, ister Acem ve ister Arap olsun bu ülkenin asıl vatandaşdır. Kavmiyet farklılığı, asla azınlık mânâsını gündeme getirmez. İşte bu ruhu ve fikri, devlet siyâsetinde ve ahalisinin vicdan-ı âmmesinde hakim kılan Osmanlı devletinde Müslüman olan herkes, kendisini bu devletin aslî vatandaşı kabul etmekte ve bunun için Türk, Kürt, Arap veya Acem olmak bir mânâ ifade etmemektedir. Geçenlerde Yugoslavya’nın Banyaluka Üniversitesi’nden gelen dört Müslüman ilim adamı ile İstanbul’u dolaşırken, milliyetler mevzuuna sıra gelmiş ve Türklükten-Hırvatlıktan mesele açılmıştı. Bin sene âlem-i İslâmın bayraktarlığını ifa eden Türk milletine olan takdirlerini ifade etmekle beraber, müşterek olduğumuz çok önemli bir değerden bahsettiler. Ben neyi kastettiklerini anladıysam da, kendilerinden duymak istedim ve cevap manidardı: “Siz İslâmın bahadır kahramanı Türklersiniz. Biz de Hırvat veya Arnavuduz. Ancak hepimiz de Müslüman ve Osmanlıyız. Osmanlıya ait şerefler, sadece size değil, bütün âlem-i İslâma aittir.”

Bu hakikati teyid eden Muhammed Abdüh’ün şu sözleri de çok manidardır: “(Osmanlı eğitim sistemi üzerinde dururken diyor:) Bu kitaplar, bütün Osmanlılara dağıtılacaktır. Yani Osmanlı Araplara Arapça, Osmanlı Türklere Türkçe ve diğer milletten Osmanlılara da kendi lisanlarından takdim edilecektir.” Yetişen yeni neslin “akîdede Müslüman ve şahsiyette Osmanlı” olarak kalmasını müdafaa eden Abdüh, Osmanlı devleti hakkındaki kanaatlerini de şöyle özetlemektedir: “Müslümanlardan her kalp sahibi bilir ki; Osmanlı devletinin muhafazasına çalışmak, Allah’a ve Peygamberine imandan sonra imanın üçüncü rûknüdür. Zira Osmanlı devleti, dini tam mânâsıyla ve bütün gücüyle omzuna yüklemiş bulunan İslâm’ın tek güçlü devletidir. Ondan başka dini koruyacak devlet mevcut değildir. Ben, Allah’a hamd olsun, bu akîde üzerindeyim ve inşaallah böyle yaşar ve ölürüm.”¹

Bu fikrin Türklüğü unutturduğu ve Osmanlı devletinin çekmesine sebep olduğu şeklindeki itiraz, kesinlikle yerinde değildir. Bu ruhtur ki, milyonlarca kilometrekarelik Osmanlı ülkesinde yaşayan insanları, huzur içinde asırlarca beraber ve gönül huzuru içinde yaşatmıştır. Bu ruhun eksikliğidir ki, Doğu ve Güneydoğuda’ki bir avuç insan, altmış yıldır şer kuvvetlere alet olmaktan kurtarılamamıştır. Ayrıca mevcut olan birlik ve beraberliğin temelinde de, yine eskiden kalma iman ve İslâm bağı bulunmaktadır. Bu ruhun tesiriyle Osmanlıya bağlanan Müslümanlar ve bu arada şarkın imanlı ahalisi,

asırlarca İslâma bayraktarlık yapan Türk milletine, İslâm'ın kahramanı ve Müslümanların ağabeyisi olarak bakmışlardır. Bunun bazı müşahhas misallerini biraz sonra tarihî belgeleriyle ortaya koyacağız. Bu hakikati, Doğu Anadolu'nun bağrından çıkan ve büyük bir İslâm âlimi olan Bedüzzaman şöyle dile getirmektedir.

“Allahu Zülcelal Hazretleri Kur'ân-ı Kerimde 'Öyle bir kavim getireceğim ki, onlar Allah'ı severler. Allah da onları sever' buyurmuştur. Ben de bu beyân-ı İlâhî karşısında düşündüm. Bu kavmin bin yıldan beri âlem-i İslâmın bayraktarlığını yapan Türk milleti olduğunu anladım. Bu kahraman millete hizmet yerine ve dört yüzelli milyon (o zamanki âlem-i İslâmın nüfusu) kardeş bedeline, bir kaç akılsız kavmiyetçi (bir kısım Kürtçüleri kastediyor) kimsenin peşinden gitmem.2 Gerçek Türklük ve Türkçülüğün, İslâmın içinde eriyen Türklük olduğunu ifade eden büyük âlim, bu mânâda diğer milletlerin Türklere bakış tarzını da şöyle dile getiriyor: “İslâmiyet milliyetinden çıkmak isteyen a-damları, Türk bilmiyoruz, Türk perdesi altına girmiş Frenk telâkkî ediyoruz. Çünkü, yüz bin defa Türkçüyüz deyip dâvâ etseler, ehl-i hakikati kandıramazlar. Zira fiilleri ve hareketleri, onların dâvâlarını tekzip ediyor ve yalanlıyor.3

O halde Müslüman bir ülkede yaşayan insanla arasında azınlık-çoğunluk ayırımı asla yapılamaz. Bu ayırım Müslümanlar için, ancak gayr-ı müslimler, mesela Ermeniler açısından mümkün ve geçerlidir. Asırlarca ilây-ı kelimetullah uğruna cihadda beraber olmuş Müslüman Anadolu halkı için geçerli değildir.

İkinci Hakikat

Doğu Anadolu halkı ile Anadolu'nun diğer belgelerindeki insanları birbirine bağlayan bağ, kuru bir ırkçılık değildir. Zira kuru bir ırkçılık fikri, Avrupa tarafından İslâm âlemini ve özellikle Osmanlı devletini parçalamak için içimize bir Frenk illeti olarak atılmıştır. Bu hastalık ve parçalayıcı fikir, gayet zevkli ve cezbedici olduğundan bütün tehlikeleri ve zararları ile beraber, her millet az çok bu fikre kapılmışlardır. Emeviler devrinde İslâm âlemine büyük zarar veren; II. Meşrutiyetin başında kulüpler şeklinde Osmanlıyı bölen ve I. Dünya Harbinde Osmanlıya karşı düşmandan daha tehlikeli bir silâh olarak kullanılan ırkçılık fikri, şimdi de, Doğuda İslâm kardeşliğine karşı kullanılmak istenmektedir. I. Dünya Harbinde ırkçılık illetine tutulup Osmanlıyı yarı yolda bırakanlar, huzur bulamadıkları gibi, bugün de İslâmın en kuvvetli kalesi olan Türk devletini yıkıp yerine kukla devlet kurmak isteyenler de, aynı âkıbete çarpılacaklarından habersiz görünmektedirler. Evet, Anadolu'nun saf Müslümanları ayrı ayrı milletlerden ve kabilelerden olabilirler. Ancak aralarında bin birler adedince birlik bağları vardır. Yaratanları bir, Rezzâkları bir, peygamberleri bir, kıbleleri bir, kitapları bir, vatanları bir... Bu kadar bir birler, kardeşliği, muhabbeti ve birliği iktiza etmektedir. Zaten Kur'ân da aynı hakikati haykırmaktadır: 'Sizi, tâife tâife, millet millet, kabile kabile yarattık. Tâ birbirinizi tanıyasınız. Ve birbirinizdeki sosyal hayata ait münasebetlerinizi bilirsiniz ve birbirinize yardım edesiniz. Yoksa, sizi, kabile kabile yaptım ki, yek diğerinize karşı inkâr ile yabanî bakasınız, husumet edesiniz diye değildir.'4

Üçüncü Hakikat

Biz Müslümanlar, indimizde ve yanımızda din ve milliyet, bizzat müttehiddir; bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Aralarında itibarî ve ârızî bir aynlık var. Belki din, milliyetin hayatı ve ruhudur. Biz şarklılar, garplılar gibi değiliz. İçimizde ve kalbimizde hâkim olan din duygusudur. Kaderin çoğu peygamberleri şarkta göndermesi işaret ediyor ki, şarkı uyandıracak ve terakki ettirecek sadece ve sadece din duygusudur. Asr-ı saadet ve Osmanlı dönemi bunun en bâriz misalidir.5

Bu üç hakikati nazara attığımızda, görülecektir ki, günümüzdeki Doğu ve Güneydoğu yaralarının merhemi, 400 seneye yakın Osmanlı devleti tarafından gayet mahirce kullanılan mezkur üç hakikattir. Bu hakikati bir asır önce gören büyük âlim Bedüzzaman, meseleyi çok açık bir şekilde takdim etmektedir: “Sultan Selim'e biat etmişim, onun ittihad-ı İslâm'daki fikrini kabul ettim. Zira o, şark vilâyetlerini ikaz etti, onlar da ona biat ettiler. şimdiki şarklılar, o zamandaki şarklılardır”6 Aynı ikazını Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde davet edildiği meclis kürsüsünde de aynen tekrar edegelmiştir. Milletvekillerine yaptığı ikazlardan üçü, özetle şöyledir ki günümüzdeki hadiseleri görerek kaleme alınmıştır:

“Râbian: Bu Müslüman milletin cemaatleri, kendisi namazsız da kalsa fâsık da olsa, başlarındakini dindar görmek ister. Hatta, umum şarkta, bütün memurlara dair en evvel sordukları sual bu imiş: 'Acaba namaz kıyor mu?' derler. Namaz

kılırsa mutlak emniyet ederler; kılmazsa, ne kadar muktedir olsa nazarlarında müttehemdir. Bir zaman, Beytüşşebab aşiretlerinde isyan vardı. Ben gittim, sordum: 'Sebebi nedir?' Dediler ki, 'Kaymakamımız namaz kılmıyordu, rakı içiyordu. Öyle dinsizlere nasıl itaat edeceğiz?' Halbuki bu söyleyenler de namazsız, hem de eşkiya idiler.

Hâmisen; ... şarkı ayağa kaldıracak din ve kalptir, akıl ve felsefe değil. şarkı intibaha getirdiniz, fitratına uygun bir cereyan veriniz. Yoksa, gayretiniz ya boşa gider veya muvakkat, sathî kalır.

Sâdisen; hasmınız ve İslâmiyet düşmanı olan Avrupalılar, dindeki lakaytlığınızdan pek fazla istifâ ettiiler ve ediyorlar. Hatta diyebilirim ki, düşmanları kadar İslâma zarar veren, dinde ihmalinizden yaralanan insanlardır. İslâmın maslahatı ve milletin selâmeti namına, bu ihmalinizden vazgeçmelisiniz. İttihatçılar, bütün gayretlerine rağmen, dinde ihmallerinden dolayı, millet ten nefret ve tahkir görmüşlerdir."7

Bu hakikatlere, aynı ehemmiyette şimdiki idare ve hususan olağanüstü bölgede vazife yapan devlet yetkililerinin de muhatap olduğu ve ne kadar yaşanan olayları doğru olarak yansıttığı, ehl-i vicdan için inkâr edilemez bir hakikat ve vâkıdır. Bu ulvî hakikatleri kısaca zikrettikten sonra, şark meselesinin gerçek çözümü için bir projektör vazifesi ifa edecek olan tarihî olaylardan bazılarını birlikte mütalâa edelim.

II - Şark Meselesinin Tarihi Esası

Tarih, hataların düzeltilmesi ve düzeltilmediği takdirde tarihte yaşanan benzeri olayların tekerrür edeceğinin bilinmesi açısından seyredilip ibret alınması gereken mühim bir ayinedir. Biz de bu ayinede, Doğuda yaşanan olayları seyredelim ve zamanın şeridine takılan bir kısım hâdiseleri tarih sahnesinden aktararak beraber izleyelim. Acaba Doğu ve Güneydoğu, nasıl Osmanlı devletinin hâkimiyeti altına girmiştir? Bu hal, ne kadar zaman almıştır? Osmanlı hâkimiyeti altında kaldığı 350 yıllık devrede, herhangi bir huzursuzluk ve anarşi olmuş mudur? Olmuşsa sebebi nedir? Olmamışsa, asırlarca bu bölgeleri Osmanlı devletine sadakatle bağlayan bağlar ve yapıstırıcılar nelerdir? Yavuz Sultan Selim, kendi devrindeki şarklıları na5ıl ikaz etmiştir ki, o ikazın sonucunda 350 sene itirazsız Osmanlı devletine tâbi olmuşlardır? Bu soruların cevabını arşiv vesikalarından beraber okuyacağız.

I. Çaldıran Zaferi ve getirdikleri

Osmanlı devletinin Doğu Anadolu ile alâkası, XV. yüzyıla kadar uzanır. Ancak bölgenin Osmanlı devletine ilhakı veya daha doğru bir tabirle iltihakı,1514'de kazanılan Çaldıran Zaferinden sonradır.

Bilindiği gibi, Şah İsmail, İran'da kısa bir zamanda Safevî devletini kurmuş ve Doğuda hem Osmanlı devleti için ve hem de âlem-i İslâm'ın birlik ve beraberliği için, hem siyasî ve hem de dinî açıdan tehlike arz eder hale gelmiştir. Şehzâde Selim, bu iki yönlü tehlikeyi henüz Trabzon Sancakbeyi iken fark etmiş ve babasını İstanbul'da ikaz dahi eylemişti. Fakat, II. Bâyezid, tedbir anlamamanın yanında, Şiîlerin tahrikiyle çıkarılan Şahkulu İsyanını da önleyememişti. Anadolu'yu Şiîleştirme hedefini güden ve her gün geçtikçe bu hedefine doğru ilerleyen Şah İsmail, bir türlü durdurulamıyordu. Nihâyet Yavuz Sultan Selim padişah olunca, şuurlu âlim İbn-i Kemal'in de yerinde ikazlarıyla, hem İslâm birliğini bozan ve hem de Doğudaki Sünnî Kürt ve Türkmen aşiretlerini rahatsız eden Safevî tehlikesini bertaraf etmeye azmetti. Allah'ın yardımıyla 1514 tarihinde kazanılan Çaldıran Zaferi ile, Şah İsmail'in Anadolu üzerindeki siyasî ve dinî emellerine son verildi. Bu mühim zaferin kazanılmasında tamamen Sünnî olan ve gazada Yavuz Selim'in yanında yer alan Sünnî Kürt ve Türkmen aşiret beylerinin de büyük rolü vardı. Anadolu'nun doğu cephesinin emniyete alınması ve buradaki Müslümanların huzura kavuşturulması için, başta şarkın kapısı demek olan Diyarbekir olmak üzere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ve hatta Musul ve Kerkük civarının da Osmanlı devletine katılması gerekiyordu. Bu iş nasıl yapılmalıydı? Kılıçla ve savaş yoluyla bu mümkün değildi. Zira bunlar da hem Müslüman ve hem de ehl-i sünnet v'el-cemaat idiler. Bununla beraber, bu bölgenin kendi başına kalması, hem mahallî halkın güvenliği açısından tehlikeli ve hem de Osmanlı devletinin de Müslüman bir ülke olması; İslâmın kahramanca müdafaasını yapan böyle bir devlete itaat etmenin siyasî ve hukukî açıdan bir farklılık meydana getirmeyeceği ve hem de İslâm birliğinin teşekkülü gibi gayelerle münferiden hareket etmek lüzumsuzdu. İşte bu hakikati idrâk eden Kürt ve Türkmen beyleri, istimâlet ile yani kendi meyil ve arzuları ile, Osmanlı devletine itaat etmenin zaruretini anlamışlardır. Büyük âlim İdris-i Bitlisî tarafından Padişaha yapılan telkinler neticesinde, Doğu ve Güneydoğu bölgesinin tamamı, bir iki ay içinde Osmanlı devletine iltihâk etmişti.8

Osmanlı devletinin değişmeyen siyasetinin kaynağı ve dayandığı hukukî temeli, İslâmiyetin getirdiği şer'î hükümlerdi. Osmanlı devleti, Kur'ân, sünnet, icma ve kıyas yoluyla vaaz edilen şer'î hükümler yanında, İslâm hukukunun müsaade ettiği ölçüde her mahallin örf ve âdetlerine de hürmet gösteriyordu. Bu sebeple, Osmanlı devletine tâbi olan bir Müslüman beylik, dâhilde ve hâriçte, farklı bir sistemle karşılaşmıyordu. Meselâ, Doğudaki Kürt ve Türkmen aşiretleri, Osmanlı devletine iltihak etmekle bir şey kaybetmemişlerdi; belki kazanmışlardı. İşte Osmanlıya bağlılığın sırrı burada yatıyordu. Daha önce de izah ettiğimiz gibi, Osmanlı devleti sahip olduğu topraklar üzerinde, ırka ve maddî sömürüye dayanan bir ayırma gitmiyordu. Zira topraklarının dahilinde bulunan her yer darü'l-İslâm sayılıyor ve bütün Müslüman ahali de bu ülkenin aslî vatandaşı kabul ediliyordu. Zaten Osmanlıyı Avrupa'dan ayıran en "nemli hususiyet de buydu. Osmanlı topraklarında yaşayan insanların arasında düşünülebiyecek en önemli farklılıklar, bazı örf âdetlere münhasırdı. Rengi ve şekli farklı olsa da, bütün Müslüman Osmanlı ahalisi, yemede, içmede ve hatta giymede dahi aynı dinin esaslarına tâbi oldukları için, aralarında ihtilâfa vesile olacak ciddî bir şey mevcut değildi. Mesela, Müslüman Türklerle Kürtler arasında mevcut olan bazı ufak ve "nemsiz farklılıklar dışında, aralarında dinî, ahlâkî, kültürel ve coğrafi çok büyük âzamî müşterekler vardı. Bu sebeple de, Doğu Anadolu'nun si asî dinî, kültürel ve idarî bütünlüğünü bozmak ve parçalamak maksadıyla içerde ve dışarıda yapılan faaliyetlerin, bölge halkı arasında müessir olması çok zordu.9

2. Kürt ve Türkmen beyleri teker teker Osmanlıya itaat ediyor

İşte bu müşterek bağları çok iyi idrâk eden mahallî aşiretler, çareyi Osmanlı devletine iltihak etmekte bulmuştu. Bunda Yavuz gibi;

"İhtilâf u tefrika endişesi,
Kûşe-i kabrimde dahi bîkarar eyler beni;
İttihadken savlet-i a'dâyı defa çaremiz,
İttihad etmezse millet, dağidar eyler beni..."

diye haykıran şuurlu Osmanlı padişahının da payı büyüktü. İsterseniz geliniz, şarkın kısa zamanda Osmanlı devletine iltihaklarının belgelerini beraber okuyalım.

Çaldıran Zaferini takip eden 1516 yılında, Yavuz Sultan Selim, kendisine Doğu Anadolu'nun fethedilmesini tavsiye eden meşhur âlim ve tarihçi İdris-i Bitlisî'ye, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin Osmanlı devletine ilhaki için vazife veriyordu. Böylesine ehemmiyetli bir zamanda İslâm birliğinin zaruretine inanan başta Bitlis Hâkimi Şerefüddin Bey, Hizan Meliki Emir Davud, Hısn-ı Keyfâ Emiri Eyyubîlerden II. Halil, İmâdiye Hâkimi Sultan Hüseyin olmak üzere 25-30 tane Kürt beyi (ümerây-ı ekrâd), Osmanlı devletine itaat arzularını padişaha iletmişlerdi. Şah İsmail'in Diyarbakır muhasarası için gönderdiği orduyu on bin kişilik İdris-i Bitlisî kumandasındaki gönüllü birliklerle hezimete uğratan aynı beyler, bu hâdiseden önce Şiîlerin Diyarbekir'i muhasara altına almaları üzerine, Yavuz Sultan Selim'e şu tarihî arzayı, yardım talep etmek ve Osmanlı devletine itaat etmeden huzur bulamayacaklarını ifade etmek gayesiyle göndermişlerdi:

A) Kürt beylerinin Yavuz'a gönderdikleri arıza

Molla İdris vasıtasıyla gönderilen bu arızanın sûretini, Koca Müverrih'in Bedâyi adlı eserindeki şekliyle aynen naklediyoruz:

a) Önce sadeleştirilmiş özet metni verelim:

"Can ü gönülden İslâm Sultanına biat eyledik, ilhâdları zâhir olan Kızılbaşlardan teberri eyledik. Kızılbaşların neşrettiği dalâlet ve bid'atleri kaldırdık ve ehl-i sünnet mezhebi ve Şafiî mezhebini icra eyledik. İslâm Sultanının namı ile Şeref bulduk ve hutbelerde dört halifenin ismini yâda başladık. Cihada gayret gösterdik ve İslâm Padişahının yollarını bekledik. Duyduk ki, Padişah, Zülkadriye eyaletine gitmiş; bunun üzerine biz de Mevlâna İdris-i Bitlisî'yi makamınıza gönderdik. Hepimizin arzusu şudur ki;

Bu muhlis ve size itaat eden bendelere yardım edesiniz. Bizim beldelerimiz Kızılbaş diyarına yakındır, komşudur ve hatta karışıktır. Nice yıllar bu mühlidler, bizim evlerimizi yıkmışlar ve bizimle savaşmışlardır. Sadece İslâm Sultanına muhabbet üzere olduğumuz için, bu inancı saf insanları o zâlimlerin zulümlerinden kurtarmayı merhametinizden bekliyoruz. Sizin inâyetleriniz olmazsa, biz kendi başımıza müstakil olarak bunlara karşı çıkamayız. Zira Kürtler, ayrı ayrı kabile ve aşiret tarzında yaşamaktadırlar. Sadece Allah'ı bir bilip Muhammed ümmeti olduğumuzda ittifak halindeyiz. Diğer hususlarda

birbirimize uymamız mümkün değildir. Sünnetullah böyle cârî olmuştur. Ancak ümitvarız ki, Padişaktan yardım olursa, Arap ve Acem Irak'ı ile Azerbaycan'dan n zâlimlerin elleri kesilir. Özellikle Diyarbekir ki, İran memleketlerinin fethinin kilidi ve Bayındırhân sultanlarının payitahtıdır, bir yıldır, Kızılbaş askerlerinin işgali altındadır ve 50.000'den fazla insan öldürmüşlerdir. Eşer padişahın yardımı bu Müslümanlara yetişine, hem uhrevî sevap ve hem de dünyevî faydalar elde edileceği muhakkaktır ve bütün Müslümanlar da bundan yararlanacaktır. Bâki ferman yüce dergâhındır.”

b) Şimdi de asıl metni zikrelelim:

“Can ü gönülden Sultân-ı İslâma bîat eyledik ve Kızılbaş-ı zâhirül-ilhaddan teberrî eyledik. Memâlik-i Kürdistan ki, bir aylık yola karîb memleketlerdir, bid'at ve dalâlet-i Kızılbaş kaldırıp gerü âyîn-i sünnet-i cemâat ve mezheb-i Şafîyi icra eyledik. Sultan-ı İslâm ile müşerref edüb hutbede çihar-ı yâr-ı izâmı yâd edüb kudûm-ı mevkib-i hümay-na intizâr üzere idük ki, ... ü leşker zafer-Şiâr olub meyân-ı meydan-ı cihâdda say ü içtihad göstere idik. Çünkü Sultân-ı İslâm'ın Alâüddevle memleketine avdetleri mesuımız oldu; müttefikül-kelam olub dâ-i devletleri olan Mevlânâ İdrisi rikâb-ı kâmyâblarına gönderdük. Cümlemizin matlûbı budur ki, bu muhlis bendelere takvîyet ve imdad buyuralar. Zira ki, bizim mesâkin ve bilâdımızın bilâd-ı Kızılbaş kurb-i civan vardır; belki muhtelittir. Nice yıllardır ki, bu mülhidler, şimşir-i sitem ile bünyâdımız kazmıştır. On dört sene bizimle azîm cenk ü cidal ederler. Mücerred Sultân-ı İslâm'a muhabbet üzere olduğumuz için eğer bu tâife-i pâk-itikadî ol zâlimlerin cevri ü sitemlerinden halâs-ı inâyetleri olmazsa, kendümüz istiklâl üzere ol kavme mukavemete tâkat edemeyüz. Zira ki, Ekrâd-ı mülk tavâif ve akvâm ve aşâir-i muhtelifâtıdır. Allah Teâlâ'yı bir bilüp Muhammed ümmeti olduğumuzda müttefikleriz. Sâir hususta birbirlerimize mütâbaat mümkün değildir. Sünnetullâh böyle cârî olmuştur. Lakin ümitvarız ki, Hüdâvendi-gâr'dan imdâd olursa, Bilâd-ı Irak-ı Arap ve Acem ve Azerbaycan'dan ol sitemkârların elleri kesilüb intizâ oluna. Hususan Âmidi Mahr-se ki, kilid-i fütûh-ı Memâlik-i İran ve pay-ı taht-ı Selâtin-i Bayındırhânîdir, şimdi bir yıldır ki, cıl şehrin ahali Sultân-ı İslâmın merhameti ümidiyle mahsûr-ı leşker-i Kızılbaşdır ve elli binden mütecâviz nüf-s anda helâk olmuştur. Eğer bu sene de Sultânın nazarı bizim hâlimize olub bu bilâd-ı Müslümanîye iâne ve iğâseleri erişürse, ümididir ki, mes-bât-ı uhrevî ile envâ-ı fütûhât ve fevâid-i dünyeviyyeye müsta' kib ve mestetbi' olacaklardır ve cemâhîr-i müminân andan müstefid ve müntefi olacaklardır. Bâki ferman Dergâh-ı Muallânındır.”¹⁰

Bu mektûb üzerine Konya Beylerbeyi, si Hüsrev Paşa kumandasında ve İdris-i Bitlisî'nin manevî yardımlarıyla toplanan on bin kişilik gönüllüler ordusu, şah İsmail'in Diyarbekir'i muhasara altına alan ordularını tarumâr eylemiştir. Bu mektupta, bizzat Kürt Beyleri, Kürt aşiretlerinin sosyal yapısına çok dikkat çekici bir üslûpla işaret etmişlerdir. “Ekrâd, muhtelif aşiret ve kabileler halinde yaşarlar. Sadece Allah'ı bir bilip Muhammed ümmeti olduklarında ittifak ederler. Diğer hususlarda birbirlerine uymazlar. Allah'ın kanunu böyle cari olmuştur” şeklindeki ifade, asırlar sonra XX. asrın İdris-i Bitlisî'si olan Bediüzzaman tarafından özetle şöyle tekrar edilmektedir: (1910'larda Osmanlı devletine karşı isyan etmek isteyen Kürt aşiret reislerine hitaben diyor:) “Altıyüz seneden beri tevhid bayrağını umum âleme karşı yücelten ve millî âdetlerini terk ederek ihtiyarlanan bizim şanlı Türk pederlerimize, kuvvet ve cesaretimizi hediye edelim. Ona bedel, onların akıl ve marifetinden istifade edeceğiz ve asaletimizi de göstereceğiz. Elhâsıl, Türkler bizim aklımız, biz onların kuvveti; hep beraber bir iyi insan oluruz. Dik başlılık ve kendi başına hareket yapmayacağız. Bu azmimizle başka milletlere ibret dersi vereceğiz. İyi evlat böyle olur... İttifakta kuvvet var, ittihadta hayat var, uhuvvette saadet var, hükümete itaat te selâmet var. İttihadın sağlam ipine ve muhabbet şeridine sarılmak zaruridir.”¹¹

B) İdris-i Bitlisî'nin Yavuz'a gönderdiği mektup

Diyarbekir'in şîlilerin elinden alınmasından sonra Kürt beyleri arasındaki gayretlerini sürdüren büyük âlim İdris-i Bitlisî, bu faaliyetlerinin neticesinde kısa zamanda Doğu ve Güneydoğu'daki Kürt ve Türkmen beylerinin Osmanlı devletine itaatlerini temin eylemiştir. Şimdi İdris-i Bitlisî tarafından Farsça olarak kaleme alınan bu istimâletnâme, yani kendi arzu ve istekleriyle Osmanlıya tâbi olma belgesinin Türkçe özetini beraber dinleyelim:

“Mülk ve dinin maslahatlarının nizama girmesi, metin Sultanların tedbir ve tedvirine bağlıdır. şark ve garbda adaletin tesisi, Acem ve Ara planın mazlumlarının matlub ve meramlarının temini, İslâm Padişahının adaletine vâbestedir. Diyarbekir mukimlerinden bu muhlis bendeleri arz eder ki;

Bilâd-ı Ekrâd denilen Diyarbekir ve civardaki mazlum Müslümanlar, Devlet-i aliyyenin hizmetine tâliptirler ve devlet ile din düşmanlarının şerhlerinden sizin yardım ve merhametlerinizle masûn olmak ümidindedirler. Sizin Dârül-Hilâfe yani İstanbul'a azimet haberiniz duyulduktan sonra buradaki bir kısım muhlis bendeler, Beylerbeyiniz Bıyıklı Mehmed Paşaya

arz-ı itaat etmişlerdir. Hem mezkûr Beylerbeyi ve hem de bu hakir vasıtasıyla size bazı maruzâtlarını arz etmek istemektedirler.

Bazı insî şeytanların müdahalesiyle Kürt ve Türkmen kabile ve aşiretleri, başlangıçta bir kısım ihtilâf ve ihtilâllere marûz kalmışlardır. Ancak Allah'ın lûtf u inayetiyle bu menfilikler bertaraf edilmiştir. Ancak düşman durmamakta ve Kürt beylerini isyana teşvik etmektedir. Bilâd-ı Ekrâdın Osmanlı devletine iltihakı, İstanbul'un fethi zaferini tamamlayacak derecede ehemmiyetlidir. Zira bu bölgenin ilhakıyla, bir taraftan Irak, yani Bağdat ve Basra'nın yolları, diğer taraftan Azerbaycan yolları ve bir diğer taraftan da Haleb ve Şam yolları açılmış olacaktır.

Allah'ın yardımı pek yakındır.

Bende-i Ahkar ve Çaker-i Efkâr İdris".12

C) Hizmetleri karşılığında Yavuz'un İdris-i Bitlisî'ye verdiği cevap ve taltif

İdris-i Bitlisî vasıtasıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kısa bir zaman içinde ve hem de yerli beylerin istek ve arzularıyla Osmanlı devletine ilhak edildiğinin haberini alan Yavuz Sultan Selim, bu büyük âlimi taltif etmek üzere kendisine bir ferman gönderir. Mektubunun başında Diyarbekir vilâyetinin sulh ile ve istimâlet yolu ile fethine vesile olduğu için İdris-i Bitlisî'ye teşekkür eder. Sonra da manevî takdirleri yanında ona gönderdiği bazı maddî hediyeleri zikreder. Osmanlı devletine kendi arzularıyla tâbi olan beylerin ve bunlara bağlı olan sancakların miktarlarını ve tahrîrî bilgileri hazırlamasını emreder. Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşaya beyaz hük-m-i şerifler gönderdiğini ve Osmanlı devletine bundan sonra da tâbi olacak olan bey olursa, gönderilen tuğralı beyaz kağıtlar kullanılarak onlara beratlarının yazılmasını emreder. Yani bugünün vilâyetleri ve hatta devletleri, kendi arzu ve istekleriyle ve hem de birer mektup ile Osmanlı devletine bağlanmaktadır. Devlete bağlanan beyler arasında ihtilâf ve ihtilâl vuku bulmaması için gereken tedbirlerin alınmasını ve in'âm ve ihsanların da ona göre yapılmasını ister. Mektubun sonuna doğru, Anadolu'yu Şiileştirmek isteyen şah İsmail'in kendisine elçiler gönderdiğini, bin bir türlü yağcılıklar yapıp sulh istediğini, ancak onun sözlerine ve ıslah olduğuna inanılmaması icabettiğini belirterek gerekli tedbirlerin ihmal edilmemesini emretmektedir. şimdi bu mektubun aslını beraber dinleyelim:

"Sûret-i Menşûr-i şah bâ Kerem

Umdetül-efâdıl kudvetü erbâbil-fedâil sâlikü mesâlik-i tarikat hâdi-i menâhic-i şerîat keşşâfulmüşkilâtid-dîniyye hallâlül-mudilâtıl-yakîniyye hulâsatül-mâi vet-tîn mukarrebül-mül-ki ves-selâtin bürhânu ehlit-tevhîd vet-takdîs Mevlâna Hakîmüddin İdris -Edâmellâhu fedâillehû-

Tevkîi refî-i humâyûn vâsıl olacak malum ola ki, şimdiki halde sütte-i saâdetime mektubun vâsıl olub senden umulan hüsn-i diyânet ve emânet ve fart-ı sadâkat ve istikametini muktezâsınca, Diyarbekir Vilâyetinin feth-i küllîsine bâis olduğun ilâm olunmuş. Yüzün ağ olsun. İnşâallahul-Eazz sâir vilâ-yetlerin fethine dahi sebeb-i küllî olsun.

Benim envâ-i inâyet-i âliyye-i hüsvânem senin hakkında mebzûl ve münatıftır. Elhâletü hâzihî âhir-i şevvâl-i mübâreke dek vâki olan ulûfeniz ile 2.000 sikke-i Efrenciye flori ve bir sammur ve bir vaşak ve iki mürabba sof ve iki çuka ve bunlardan bir sammur ve bir vaşak kürk kaplu soflar dahi ve bir Frengî kemhâ gılâflu müzehheb kılıç in'âm ve irsâl olundu. İnşâallahul-Kerim vusûl buldukda sıhhat ve selâmetle al-b masârifine sarf eylesin. Mukâbele-i hidemât ve mücâzât-ı istikametinde ve ihlâsında envâ-ı avâtıf-ı celile-i hüsvâneme sezâvâr olub behre-mend olasin. Ve Diyarbekir cânibinde size ittiba edüb gelen beğlerin mukabele-i sadâkat ve ihlâs ve muhâzât-ı hidemât ve ihtisaslarına göre ol vilâyetde tevcîh olunan sancakların ve beğlerin ahvâli ve elkâbı ve mekâdiri senin malûmun olduğu ecilden iftihârül-ümerâil-izâm zahîrülküberâil-fihâm zülkadri vel-ihtram sâhibül-mecdi velihtişâm el-müeyyed bi envâ-i teyîdiflahil-Melikis-Samed Diyarbekir Beylerbeğisi Muhammed Dâme ikbâlühû'ya nişan-ı şerifimle muanven beyaz ahkâm-ı şerife irsâl olundu. Gerekdir ki, ol cânibde her beğe tevcîh olunan vilâyetin ahvali ne vechile tevcîh olunub ve ol beğlerin elkâbı ve mekâdiri ne üslub ile olmak münasib ise berâtları inşâ olunub yaziveresiz. Mufassalan ol yazılan berevâtın sûretleri ve tımarının mikdarlarını dahi bir sûret defter edüb sütte-i saâdetüme dahi inâl edesiz ki, bunda dahi hıfz olunub her husus ve merkûm ve malûm ola.

Her beğe ne sancak verüldüğü ye ne vechile tefvîz olduğun ve elkâbları nice yazulduğı ve riâyetleri ve in'âmları ne

vechile olduğı ber sebîl-i tatsîl îlâm olunub amma birvechile tertîb ve tayîn oluna ki, birbiri arasında olan esas irtibât tezelzül ve tehallül bulmak ihtimali olmaya.

Ve ol berâtlardan gayrı istimâletnâmeler gönderilmek lâzım olan beğler için dahi nişanlı beyaz kâğıdlar irsâl olundu. Anlar dahi her beğe ne vechile istimâletnâme gönderilmek münasib ise inşâ olunub inâmlar ile bile irsâl oluna. Ve anların mufassalan suretlerinin ve inâmda ne vechile riâyet olundukların ol berevât sûretleri ile bile defter edüb dergâh-i cihâpenâhima irsâl edesiz ki, her husus bunda dahi mufassal ve meşrûh mâlûm ola.

Ve bu cânibde olan mühimmât-i Sultanî murâd-i şerifim üzere encâma yetişmiştir. İnşâallahul-Eazz benim dahi azimetim vaktinde ol cânibe munatif ve munsarıfdir. Ve ol beğlerin hakkında dahi avâtif-i âliyye-i hüsre-vânem mülâhaza ettüklerinden ziyâdedir.

Ve şimdiki halde Erdebil oğlu İsmail-i pür-tadlîl sütte-i saâdetime Hüseyin Beğ ve Behram Ağa nâm adamların risâlet hizmetine gönderüb takrîren ve tahrîren envâ-i ubûdiyyet ve tazarrullar arz edüb mâbeynde sulh ve islehmüeyesser olur ise, ol cevabından ne murâd olunursa rizây-i şerifim üzere kabul suretin gösterüb envâ-i temelluklar eylemiş. Amma anun kelimâtına ve salâhına kat'â itimad câiz olmaduğı ecilden mezkûrân elçileri Dimetoka Hisarında ve sâir adamlarını Kilitülbahr kalesinde habs ettirdim. Sen dahi gerekdir ki, makh-r-i mezbûrun umûrunda ahsen-i tedbir ne ise anin tedbirinde olub Devlet-i edeb... Mehâmm ve masâlihinde mücidd ve sâî olasin. Min ba'd esnâf-i asâr-i cemîlenüz sâih ve lâih ola.

Şöyle bilesin, alâmet-i şerife itimad kılasın.

Tahriren fî evâsit-i şehri Şevvâlil-mükerrem senete ihdâ ve işrîne ve tis'a-miete el-hicriyye Bi Makam-i Dâril-Hilâfe Edirne El-Mahrûse."13

3. Bu gayretlerin neticesi ne oldu?

Bu gayretlerin neticesinde, yıllar sürecek harplerle de edilemeyecek zaferlere ulaşıldı. Şark diye adlandırabileceğimi ve bugün Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Musul ve Kerkük'ten itibâren Kuzey Irak ve Haleb'i de içine alan Kuzey Suriye bölgelerinde yaşayan çok sayıda Arap, Türkmen ve Kürt aşiretleri Osmanlı devletine iltihâk eylemiştir. Bu iltihâklardan bazısını beraber görelim:

A) Kürt ve Türkmen beylerinden istimâlet ile kendi meyil ve arzulan ile itaat eden 25'den fazla aşiretten ve reislerinden bazıları şunlardır:

Bitlis Hâkimi Emir şerefüddin;

Hizan Meliki Emir Davud;

Hisn-i Keyfâ Emîri Melik Halik İmadiye Hâkimi Sultan Hüseyin;

Cezire Hâkimi şah Ali Bey;

Çemişgezek Hâkinii Melik Halil;

Pertek Hâkimi Kasım Bey;

Ayrıca Suran, Urmiye, Atak, Cizre, Eğil, Carzar Palu, Sürt, Meyyafarakin, Sasrin, Sincar, Çermik, Malal ya, Urfa, Besni, Harput, Mardin ve benzeri yerlerdeki aşiretler de arka arkaya Osmanlı devletine iltihâk etmişlerdir.¹⁴

B) Kürt ve Türkmen aşiretleri gibi, güneyde yer alan Arap aşiretleri de yine kendi irâdeleriyle Osmanlı devletine iltihâk etmişlerdir. Aralarında fbn-i Harkuş, ~bn-i Said, Benî İbrahim, Benî Sâyim, Benî Atâ aşiretleri, Safed ve Gazze şeyhleri ile Haleb ileri gelenlerinin bulunduğu seçkin bir tenisilciler heyetinin Yavuz'a takdim ettikleri ve asli Topkapı Sarayında bulunan şu itâ'at mektubu çok manidardır:

"Bizler, canlarımız, mallarımız iyâlimiz ve dinimizin emniyeti için size itaati arzuliivoruz. İslâmi tatbik ve adâleti tesis için sizin hakiniyetinizi zaruri görüyoruz."15

4. Osmanlı devleti Doğuda nasıl bir idari nizam tesis etmişti?

Osmanlı Devletinin idarî yapısının temelini kaza, sancak ve eyâletler teşkil ediyordu. Ancak Osmanlı Devleti, mutlak bir merkezîlikten tamamıyla uzak bir anlayışa sahipti ve idaresi altına aldığı bölge ve cemiyetleri, çeşitli özelliklerine göre farklı idare tarzlarına tâbi tutuyordu. Yani eyalet ve sancakların İstanbul'a olan bağlarında ayrı ayrı statüler söz konusuydu. İşte Osmanlı devleti, Çaldıran Zaferinden sonra Doğu Anadolu da Diyarbakir merkez kabul edilerek Musul, Bitlis, Mardin ve Harput da dahil olmak üzere bütün Doğu Anadolu'da gayet geniş bir eyâlet meydana getirmişti. Kanunî Süleyman devrinde yeni bir düzenleme yapılarak Van'da ayrı bir eyâlet daha teşkil olundu.¹⁶

Doğu Anadolu'daki sancakları, idare tarzı açısından, her iki eyâlette de, üç ana gruba ayırmak mümkündür. Bunları kısaca özetlemekte yarar görüyoruz.

Birinci grup, klasik Osmanlı Sancakları şeklindeydi. Yani Osmanlı devletinin diğer bölgelerinde tatbik edilen idare usulu burada da cari idi.

Sancakbeyleri doğrudan merkezden tayin olunurlardı ve herhangi bir imtiyaza sahip değillerdi. Bu sancaklar tımar sistemine dahildi. Diyarbakir ve Van eyaletlerindeki bu tür sancaklar, umumiyetle aşiret yapısı kuvvetli olmayan yerlerde teşkil edilmiştir. Diyarbakir eyâletinde merkez Amid, Harput, Hasankeyf, Akçakale, Sincar, Zaho, Ergani ve Çemişkezek sancakları ile Van eyaletindeki Erciş ve Adilcevaz sancakları, bu tür sancakların başlıca örneklerini teşkil ederler.

İkinci grup, Yurtluk ve Ocaklık tarzındaki sancaklardır. Fetih esnasında bazı beylere hizmet ve itaatleri karşılığında, devamlı olarak sancak ve has şeklinde tevcih edilmiştir. Bunlara Ekrâd Sancakları da denir. Bunlar klasik Osmanlı sancaklarında farklıdır. Zira sancakların idaresi genellikle bölgeye eskiden beri hâkim olagelen nüfuzlu, eski mahallî beyler ve hânedanlara terkedilmiştir. Hayat boyu sancakbeyi olan bu idareciler vefat ettiğinde, yerlerine oğulları veya diğer yakınardan biri geçmektedir. Devlete ihânet ettikleri takdirde değiştirilebilmektedirler. Seferde beylerbeyinin hizmetine girmekle mükelleftirler ve bu memleketlere merkezden kadı tayin edilir. Arazileri tımar nizamına tabidir. İmtiyazlı sancaklar da diyebileceğimiz bu sancaklardan Diyarbakir Eyaletine bağlı 13 ve Van Eyaletine bağlı olarak da 9 adet mevcut idi. Çermik, Pertek, Kulp, Mihrani, Sürt ve Atak Diyarbakir'e bağlı bu tür sancaklardandırlar. Müküs ve Bargiri de Van'a bağlı bu tür sancaklardandırlar.

Üçüncü grup ise, Hükümet adı verilen sancaklardır. Bunların idâresi, fetih esnasında gösterdikleri hizmetlerden dolayı tamamen yerli beylere terkedilmiştir. Sancakbeylerinin tayinine merkezî idare asla karışmaz ve ellerine verilen ahidnâmeler gereğince, bunlar azl ve nasb edilemezler. Arazisinde tımar nizamı cari değildir. Dahilde tamamen müstakil olan bu bölgeler, hariçte yani askerî ve siyasî alanda bölgedeki Osmanlı beylerbeyine tabidirler. Diyarbakir eyaletinde Hazzo, Cizre, Eğil, Tercil, Palu ve Genç sancakları; Van Eyaletinde ise, Bitlis, Hizan, Hakkari ve Mahmudi sancakları bu mahiyette Osmanlı Sancaklarıdırlar.¹⁷

Kısaca özetlediğimiz bu sistem, daha ziyade Doğu Anadolu'da uygulanmış gelmiştir. Sebebi bu bölgede daha önce müstakil veya İran a bağlı beylerin fetih esnasında Osmanlı devletine sadakat göstermeleri ve en önemlisi de, hem itikadî açıdan ve hem de amelî açıdan, Osmanlı devleti ile aralarında herhangi bir farkın bulunmamasıdır. Başlangıçta hizmet ve sadakat karşılığı verilen bu sancakların durumu, daha sonra ailelerin tasarrufuna bırakılmış ve Tanzimat dönemine yani 1840'lara kadar bu hal aynen devam etmiştir.

5. Doğu Anadolu'nun teslimiyet ve itâati ne kadar devam etmiştir?

İdris-i Bitlisi ile başlayan şarktaki beyler ve Müslüman halkın hilâfet ve saltanata sadakatle bağlılıkları, en azından 1850 yılına kadar, yani yaklaşık 330 sene devam etmiştir. Osmanlı devleti, bu yerli ahaliyi Müslüman kardeşleri ve bu bölgeleri de darü'l-İslâm olan ülkesinin aslî parçası olarak görmüş; buna karşılık yerli Müslüman ahali ve beyler de, Osmanlı Devletini İslâm'ın bayraktarı bir İslâm devleti olarak telâkki edip ona itaati kendileri için ibadet saymışlardır. Hatta bu bölgedeki beyler, Batı Anadolu ve Rumeli'deki hem Türk hem de Müslüman olan Ayanlar kadar, Osmanlı devletinin başına gail çıkarmamışlardır. Meselâ hem Türk hem de Müslüman olan Karaman eyaletinde Osmanlıya karşı elli çeşit isyan görmek mümkün olduğu halde, 330 sene içinde Doğu bölgelerinde ciddi bir isyandan bahsetmek mümkün değildir. Bu dediğimiz müşahhas bir delili, 1630'larda, yani şarkın Osmanlı devletine itaatinden 13 sene sonra kaleme alınan şu fermanlardaki ifadelerdir:

“Hükm-i Hümayun

...Ümerâ-i Ekrâd, Devlet-i Aliyye'nin sadakat ve istikamet ile hayırhahı olup ecdâd-ı izamım zaman-ı şeriflerinden ilâ hâzel-ân uşur-ı hümayunda enva'-ı hidemât-ı mebrure ve mesa'-i meşk-re-i gayr-ı adîdeleri vücuda gelmiş ve zimmet-i himmet-i mülûkaneme ri'ayetleri lâzım olmağla badel-yevm himâyet ve sıyânet olunmaları aksây-ı murâd-ı hümay-numdur...”18

“... Siz eben an ced sünniyy'ül-mezheb ve pâk meşreb olub âbâ ve ecdâd-ı âliniz zamanlarında vâki olan Kızılbaş seferlerinde nice bin müsellah yarar ve nâmdâr ekrâd-ı zaferkirdâr ile asâkir-i mansûremin “nüne düşüp ve icray-ı gayret-i çihar-r yâr-güzîn için uğur-ı din-i mübinde can ve başla döğüşüp nice fütûhât-ı cemileye bâis olmuşsunuz.”19

Ne zaman ki İslâm kardeşliği mânâsı bozulmuş ve Avrupa zındık kâfirleri tarafından bir Frenk illeti olan ırkçılık Osmanlı devletinin içine atılmış, o zaman Doğuda da ayrılık ve fitne rüzgarları esmeye başlamıştır. Çare, tarihten ibret dersi almaktır ve bu bölgeleri 300 küsur sene Osmanlı devletine sınıksız bağlayan sırrı anlamaktır.

IV - Cemal Kutay'ın Manidar Tesbitleri Ve Asrımızdaki Problemler

Değerli tarihçi Cemal Kutay'ın konuyla alakalı bir makalesini buraya aynen derç etmek istiyoruz:

“Lisanımızda öyle tâbirler, terkipler var ki, ifade ettikleri hakikatlerin hayat içinde tezahürlerini tespitte ömürler vakfetmeye değer...

Bunlar arasında hayrül-halef tavsif terkiplerinin muhtevası üzerinde açıklamayı eniştem rahmetli İbrahim Alâeddin Gövsa'dan dinlemişimdir. Edebiyatımızdaki müstesna yerinin hayranlığını sıhriyetimiz tamamlayan üstad Süleyman Nazif için eserini hazırlıyordu. Mukaddime üstadın babası Diyarbekir'li Said Paşamın şahsiyeti ile başlıyordu. Ber ceste mısraları arasında:

Müstakim ol, Hazret-i Allah utandırmaz seni...

İlâhî tebşiri ciltlere bedel bu büyük Osmanlı vezirinin bıraktığı en büyük miras için İbrahim Alâeddin, şu hükme varmıştı:

“İki hayrül-halef oğlu Süleyman Nazif ve Faik Ali..”

Belki Mevlâna Celâleddin'in beşer için temennisi buydu:

“Bir beste ol, arkandan hasretle söylesinler...”

Diyordu müstesnâ mutasavvıf... Söylenmeye değer ardda kalanlar arasında, babaların açtıkları hayır yolunda himmet sahibi olabilmiş evlâtlar kadar mesud ve mebr-k miras olabilir miydi?

İki himmet sahibi hemşehri

Şüphesiz ki bu hayrül-haleflik için kan sıhriyeti şart değildi, asıl olan mefkûre idi: Vatan ve insanlık için hayrın ve doğrunun yolunda gidebilme... Eğer bu intibak, akrabalık, hemşehrilik gibi cetlerimiz “intibâk-ı müstahsene=güzel uyumlar” olarak vasıflandırdıkları kucaklaşmalar ile tamamlanırsa, elbette ki, hâfizalarda daha derin ve unutulmaz yerleri olurdu.

Birbirinden tam 440 sene sonra hayata gözlerini kapayan ve ikincisi birincisine heyr'ul-halef iki hemşehriden Osmanlı Devri'nin son vak'a-Nüvisi Abdurrahman Şeref Bey Hoca'mızın tespitiyle “İlmini vatanın selamet ve kudreti için addedilecek kifâyet içinde izah ve ispat eden” ma'ruf müverrih Bitlis'li İdris ile, o'nun mirasının devamı uğruna ömrünü vakfeden hemşehrisi Bediüzzaman Said Nursi'den...

İkisi de Bitlis'in Hizan İlçesi'nde doğmuşlar...İdris'in babası beldesinin zahiri ve batını ilimlerde ma'rûf şahsiyetlerinden Hüsâmeddin Ali El Bitlisî Nur Bahşi Tarikatının kurucusu Muhammed Nurbahşi'nin halifesi... Bu Nurbahşi Tarikatı'nın,

mefhum olarak ifadesi, ışık bahşeden ve dağıtan mâ'nâsı ile Nun hareketinin zaman ve mekân içindeki manevi irtibatını, mevzu üzerindeki salâhiyetler araştırabilirler.

Bitlis'li İdris'in elimizdeki on iki eseri, kendisinin tarih, tasavvuf, edebiyat ve siyaset sahasındaki kıymetinin âbideleri... Bunlar arasında, Osman Gazi'den başlayarak, sekizinci Osmanlı Hâkaânı II. Bâyezid Hân Devri'ni anlatan Fârisî "Heşt-Bihişt=Sekiz Cennet" tarihi, I. Sultan Mahmud'un emriyle Van'lı Abdülbaki Sa'di Efendi tarafından lisanımıza çevrilmiş. Hâlen Hamidiye Kütüphanesi'nde muhafaza ediliyor.

En büyük himmeti

5. Doğu Anadolu'nun teslimiyet ve itâati ne kadar devam etmiştir?Bitlisli İdris'in Büyük himmet'i Osmanlı Hakanı Yavuz Selim'le beraber Anadolu'nun Osmanlı Birliğine katılmasında gösterdiği faaliyet ve eriştiği merhaledir. Öyle ki, Yavuz Selim, fethettiği Kudüs'e Onu muvakkat Vali olarak bırakmıştır. Osmanlı hizmetinden evvel Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanında bulunan Bitlis'li İdris, kendisi Şîî hareketine karşı Osmanlı Sünnilerinin safına sokamayınca, İstanbul'a gelmiş ve İkinci Beyazid'a vaziyeti anlatmış, tedbir istemiştir. Doğu Anadolu'da Osmanlı idaresini tesis, oğlu Yavuz'un zaferleri neticesi olunca, fikrin sahibi İdris, yeni hakanın güvenine sahip olmuş ve onun yakından bildiği mıntıkanın Osmanlı'nın bölünmez parçası olması için düşünce ve tavsiyelerinden sonuna kadar istifade etmiştir.

Sadrazamların huzurunda titrediği celalli Osmanlı Hakan'ı Yavuz Selim'in kendisine "Fikr-i vahdetin rehberi=birlik düşüncesinin öncüsü" dediğini oğlu Ebu Fazl Mehmed Efendi Heşt-Bihişt'in zeylinde yazıyor.

1520'de İstanbul'da ölen Bitlisli İdris, Eyyub Sultann'da bugün kendi adına anılan İdris Köşkü ve çeşmesi denilen yerde, karısı Zeyneb Hatun'un yaptırdığı mescidin mezarlığındadır.

Osmanlı milliyetçiliği fikri ve ikinci hemşehri

622 sene sürmüş Osmanlı Hakanlığı devrinin, tek hanedan idaresinde bu kadar uzun zaman nasıl devam edebilmiş olması, dünya tarihçilerinin üzerinde ısrarla durduğu mevzu olmuştu. Çünkü Osmanlı idaresindeki haşmet devrinde yirmi milyon sekiz yüz kırk bin kilometrekareyi, yani iki Avrupa büyüklüğünü aşmış Babil Kulesi'ni hatırlatacak kadar çeşitli dindil ırkların bir arada huzur içinde nasıl yaşayabilmiş olması yolunda bir başka misal yoktu. Zannederim ki en doğru teşhisi, Leon Kahun koymuştur:

İslâm dininin bütün insanları kardeş sayan ve bir anadan babadan5. Doğu Anadolu'nun teslimiyet ve itâati ne kadar devam etmiştir? doğmuşçasına birbirinizi seviniz, diyen beşerî tavsiyesini en iyi kavrayan Türk milleti olmuştur. Osmanlı devleti, daha çok Hıristiyan ve Musevîlerin yaşadıkları yerlerdeki fetihlerinden sonra buraların halkına dinlerinde ibâdet hak ve hürriyeti temin edince huzur kolaylıkla temin edilmiştir. Fakat meselâ, İran Şiilerinin nüfuz mıntıkası saydıkları Şarkî Anadolu'da vahdeti ve huzuru temin edebilmek daha zor olmuştur. Bunun için birleştirici fikirlerle bir Osmanlı milliyetçiliği terkibi meydana gelmişti. Bu fikir tatbikatta o kadar müsamahakar ve âdil olmuştur ki, sadece dini Müslüman olanlar değil, Hıristiyan ve Musevîler arasında da bu hak ve hürriyete dayalı siyaseti kabul edenler de çok olmuş ve mesud asırlar yaşanmıştır".

Yavuz Selim'den sonra Doğu Anadolu'da milli birlik ve beraberliği bozucu teşebbüsler olmuş, bunlar günümüze kadar süregelmiştir. Bugün, sıkıyönetim mahkemelerinin önüne çıkarılmış ve adaletin kararını bekleyen üzücü hâdiseler arasında böylesine olanlar, hiç de az değildir.

5. Doğu Anadolu'nun teslimiyet ve itâati ne kadar devam etmiştir?Ve bu sahada bir tarih muhasebesi, Bitlisli İdris'in açtığı birlik ve beraberlik yolunda, kendisinden tam dört yüz yıl sonra hayata gözlerini kapayan bir hemşehrisini, Bediüzzaman Said Nursi'yi hatırlatıyor: O da, yaşadığı devirde, devlete saygılı, mânevî rabıtayı kâfi bulan huzur ve sükûn hayatının müdafii olmuştu. Fikirlerin buhran ve teşettüte en çok mütemayil olduğu ve böylesinin revaçta bulunduğu nazik anlarda da millî birliği muhafazayı temel akide sayan felsefesinden ayrılmamıştır. Manevî uhuvvetin, millî birliği temin yolunda en sağlam mesned olduğu artık inkâr edilemiyor...

Yahya Kemal'in berceste mısraları arasında, kalben hasretini çektiğim tetabukları tahayyül ettikçe hatırladığım güzelim

teşhisi şudur:

İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar

Gerçekten de öyle...

Şöyle bir güzel himmet hayâle değmez mi idi? Bediüzzaman vakit bulsa idi de, büyük hemşehrisi İdris'in Heşt-Bihîşt-Sekiz Cennetini o salâhiyetli Farsçası kadar, mükemmel tarih kültürü ile ve bilhassa Osmanlı milliyetçiliği heyecanı ile dilimize çevirebilseydi...

Neylesin ki, çileli ömründe elli mumluk bir elektrik ampulünün ışıklandığı 2x2=4 metrekairelik bir odada, san defter kâğıdı ile, yirmi dört saatte bir kâse süt veya yoğurt ufalanmış iki dilim ekmek tevazuu içinde beşon sene sürebilmiş huzur kifayetini bile bulamadı.

Halbuki nasıl adetâ vecd içinde dilimize ve kafamıza kazandırırdı büyük hemşehrisinin kütüphanemizde yeri boş eserlerini...

Onu seven ve yolunda gidenlerden bir himmet sahibini ümid ederek..."

V - Asrın İdris-i Bitlisi'si Bediüzzaman, 1955'lerde Tehlikeye Dikkat Çekiyor Ve Tedbirlerini Teklif Ediyor

Avrupalı tarafından nifak tohumları ekildiğini hisseden Doğu Anadolu bölgesinden çıkmış İslâm âlimleri, tehlikeye zamanında dikkat çekmişler ve çaresini de bizzat göstermişlerdir. Şarktaki cehalet sebebiyle, eğer bu insanlardaki dinî duygular zayıflarsa, ancak anarşist olabileceklerini ve böylesi insanların devletin varlığı için büyük tehlike teşkil edeceklerini gören asrın İdris-i Bitlisi si Bediüzzaman, II. Abdülhamid zamanından beri, bölge halkının dinî ilimlerle mücehhez kılınmasını ve bunun temini için de bu bölgede bir üniversite açılmasını ısrarla teklif etmiştir. Bu teklifini Sultan Reşad'a kabul ettiren Bediüzzaman, aynı teklifi birinci BMM'ne yapmış ve Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu 163 mebusun imzasıyla şarkta Medresetüz-Zehrâ adıyla bir üniversite açılması kararını çıkarttırmıştır. Bütün bu gayretlerinin asıl sebebi, şarkı asırlarca Osmanlı ordularında gönüllü bölükler haline getiren ruhu tekrar ihya etmektir. 28.4.1955 tarihli bir dilekçesiyle de, sanki bugün Doğuda ve de Körfezde meydana gelen hâdiseleri görürcesine, tedbir alınmazsa ileride devleti çok yük tehlikelerin beklediğini ve bu tehlikeleri önlemenin tek çaresinin İslâm kardeşliğine sarılmak olduğunu cesaretle ifade etmiştir. Hem o zamanki hükümetin Pakistan-Irak Türkiye üçlüsü şeklinde gerçekleştirmek istediği Birleşik İslâm Cumhuriyetleri projesini tebrik ve hem de emareleri görülen Kürtçülük hareketlerine karşı alınması gereken tedbirleri ihtar mahiyetinde, zamanın Reis-i Cumhuriyeti ve Başvekiline çok manidar bir mektup göndermiştir. Yavuz'a İdris-i Bitlisi tarafından gönderilen mektuba, hem gaye ve hem de muhteva itibarıyla çok benzeyen bu mektubu arşivlerimizdeki haliyle aynen ve aslından neşrediyor ve bu mektupta denilenlerden sonra bizim diyeceğimiz bir Şey olmadığını belirtmek istiyoruz:

"Dahiliye Vekâletine
Maarif Vekâletine,

Pakistan-Irak ittifakı ve Şark üniversitesi mevzuunda, Isparta-Beycamii mahallesi, 61 a numarada Said Nursî tarafından Yüksek Cumhur reisliğine sunulup Başvekâlete tevdi olunan mektup suretinin bağlı olarak sunulduğunu saygılarımla arz ederim.

Dahiliye ve Maarif Vekâletlerine yazılmıştır.

Başvekil Namına
Müsteşar
Ahmet Salih Korur"

"REİS-İ CUMHURA VE BAŞ VEKİLE

Kabir kapısında ve seksen küsur yaşında, bir kaç hastalıkla hasta bulunan ve ölüme kendini yakın gören bir biçare, garip,

ihtiyar der ki: Size iki hakikati beyan ediyorum:

Evvelâ: Sizlerin Pakistan ve Irak'la gayet muvaffakiyetkârane ittifakını bu millete kemâl-i samimiyetle, sürur ve ferah ile kazanmanızı bütün ruh u canımızla tebrik ediyoruz. Bu ittifakınızı, inşaallah dört yüz milyon İslâm'ın sulh-ı umumisine ve selâmet-i âmmenin teminine kat'î bir mukaddeme olarak ruhumda hissettim. Ve namaz tesbihatındaki kuvvetli bir ihtar ile bunu size yazmaya mecbur kaldım.

Sâniyen: İrkçılık fikri, Emeviler zamanında büyük bir tehlike verdiği, ve hürriyetin başında kulüpler suretinde büyük zararı görülmesi ve birinci harb-i umumide yine ırkçılığın istimaliyle mübarek kardeş Arapların mücahid Türklere karşı zararı görüldüğü gibi, şimdi de uhuvvet-i İslâmiyeye karşı istimal edilebilir ve istirahat-ı umumiyeye düşmanları gizli dinsizler yine o ırkçılıkla büyük zarar vermeye çalıştıklarına emareler görünüyor. Halbuki, menfi hareketle başkasının zararıyla beslenmek, ırkçılığın seciye-i fitriyesi olduğu halde, evvela başta Türk Milleti dünyanın her tarafında Müslüman olduğundan onların ırkçılıkları İslâmiyetle mezc olmuş; kabil-i tefrik değil. Türk, Müslüman demektir. Hatta Müslüman olmayan kısmı Türklükten de çıkmışlar. Türk gibi Araplarda da Arapçılık ve Arap milliyeti İslâmiyetle mezc olmuş ve olmak lâzımdır. 20 İrkçılık bütün bütün bir tehlike-i azimedir. Sizin bu defaki Irak ve Pakistan'la pek kıymetli ittifakınız inşaallah bu tehlikeli ırkçılığın zararını def edecek. Ve dört beş milyon ırkçıların yerine dört yüz milyon kardeş Müslümanları ve sekiz yüz milyon sulh ve müsâlemet-i umumiyeye şiddetle muhtaç Hıristiyan ve sair dinler sahiplerinin dostluklarını bu vatan milletine kazandırmaya tam bir vesile olacağına ruhuma kanaat geldiğinden size beyan ediyorum.

Sâlisen: Altmış beş sene evvel bir vali bana bir gazete okudu. Bir dinsiz müstemlekât nazırı, Kur'ân'ı elinde tutup konferans vermiş. Demiş ki: "Bu, İslâmların elinde kaldıkça biz onlara hakiki hâkim olamayız. Tahakkümümüz altında tutamayız. Ya Kur'ân'ı sukut ettirmeliyiz veyahut Müslümanları ondan soğutmalyız."

İşte bu iki fikirle iki dehşetli ifsat komitesi bu biçare, fedakâr, masum, hamiyetkâr millete zarar vermeğe çalışmışlar. Ben de altmış beş sene evvel bu cereyana karşı Kur'an'ı Hakimden istimdat eyledim. Hakikate karşı kısa bir yol, bir de pek büyük bir Darü'l-fünun-ı İslâmiyeye tasavvuru ile altmış beş senedir âhiretimizi kurtarmak ve onun bir faydası olarak hayat-ı dünyeviyyemizi de istibdâd-ı mutlakattan ve dalâletin felâketinden kurtarmaya ve akvam-ı İslâmiyenin mabeynindeki uhuvvetini inkişaf ettirmeğe iki vesileyi bulduk.

İKİNCİ VESİLESİ: Altmış beş sene evvel Câmî'ül Ezhere gitmek istiyordum. Alem-i İslâmın medresesidir diye ben de o mübarek medresede bir ders alayım niyet ettim. Fakat kısmet olmadı. Cenab-ı Hak rahmet ile bir fikir ruhuma verdi ki: Câmî'ül-Ezher Afrika'da bir medrese-i umumiyeye olduğu gibi, Asya Afrika'dan ne kadar büyükse daha büyük bir Dar'ül-fünun, bir İslâm üniversitesi Asya'da lâzımdır. TA Kİ: İslâm kavimlerini, meselâ: Arabistan, Hindistan, İran, Kafkas, Türkistan, Kürdistan'daki ayrı ayrı milletleri menfi ırkçılık ifsad etmesin... Hakikî müsbet ve kudsî ve umumî milliyet-i hakikiye olan İslâmiyet milliyeti ile "İnnemel mü'minûne İhvetün"21 Kurân'ın bir kanun-ı esasisinin tam inkişafına mazhar olsun. Ve felsefe fünunu ile ulûm-ı diniye birbirleriyle barışsın. Ve Avrupa medeniyeti İslâmiyet hakaikî ile tam müsâlâha etsin ve Anadolu'daki ehl-i mekteb ve ehl-i medrese tam birbirine yardımcı olarak ittifak etsin diye vilâyet-i şarkiyenin merkezinde, hem Hindistan, hem Arabistan, hem İran, hem Kafkas, hem Türkistan'ın ortasında, Medreset'üz-Zehra mânâsında Cami'ül-Ezher uslûbunda bir dar'ül-fünun, hem mekteb hem medrese olarak bir üniversite için tam elli beş senedir çalışmışım. En evvel bunun kıymetini (Allah rahmet etsin) Sultan Reşat takdir edip yalnız binasını yapmak için 20.000 altın lira verdiği gibi; sonra ben eski Harb-i Umumi'deki esaretimden döndüğüm vakit Ankara'da, mevcut iki yüz meb'usdan yüz altmış üç meb'usun imzası ile 150.000 lira o zaman paranın kıymetli vaktinde aynı o üniversite için vermeyi kabul ve imza ettiler. Mustafa Kemâl de içinde idi. Demek şimdiki para ile beş milyon liraya yakın bir tahsisat vermekle ta o zamanda böyle kıymetli bir üniversitenin te'sisine her şeyden ziyade ehemmiyet verdiler. Hattâ dinde çok lâkayt ve garplılaşmak ve an'anâttan tecerrüd etmek taraftarı bulunan bir kısım meb'uslar dahi onu imza ettiler. Yalnız onlardan bir ikisi dediler ki: Biz şimdi ulam-u an'ane ve ulûm-ı diniyyeden ziyade garplılaşmağa ve medeniyete muhtacız. Ben de cevaben dedim:

Siz farz-ı muhal olarak hiçbir cihette ihtiyaç olmasa da, ekser Enbiya'nın Asya'da, şarkta zuhuru ve ekser hükemanın, feylesofların garpta gelmelerinin delâleti ile Asya'yı hakiki terakki ettirecek fen ve felsefenin tesiratından ziyade, hiss-i dinî olduğu halde, bu fitrî kanunu nazara almayarak garplılaşmak namı ile an'ane-i İslâmiye'yi bıraksanız ve lâdini bir esas yapsanız dahi, dört be büyük milletlerin merkezinde olan vilâyât-ı şarkiyede millet, vatan selâmeti için dine,

İslâmiyet'in hakaikine katiiyen taraftar olmak size lâzım ve elzendir. Binler misâllerinden bir küçük misâl size söyleyeceğim:

Ben Van'da iken hamiyetli Kürt bir talebeme dedim ki: "Türkler İslâmiyete çok hizmet etmişler, sen onlara ne nazarla bakıyorsun?"

Dedi: "Ben Müslüman bir Türkü fasık bir kardaşıma tercih ediyorum. Belki, babamdan ziyade ona alâkadarım. Çünkü tam imana hizmet ediyorlar."

Bir zaman geçti, (Allah rahmet etsin) o talebem ben esarete iken İstanbul'da mektebe girmiş. Esaretten geldikten sonra gördüm. Bazı ırkçı muallimlerden aldığı aksül-amel ile o da Kürtçülük damarı ile başka bir mesleğe girmiş. Bana dedi: "Ben şimdi gayet fasık, hattâ dinsiz de olsa bir Kürdü, salih bir Türk'e tercih ediyorum." Sonra ben onu birkaç sohbetle kurtardım. Tam kanaati geldi ki, Türkler bu millet-i İslâmiyenin kahraman bir ordusudur.

Ey suâl soran meb'uslar: Şarkta22 beş milyona yakın Kürt var. Yüz milyona yakın İranlı ve Hindliler var. Yetmiş milyon Arap var. Kırk milyon Kafkas var. Acaba birbirine komşu, kardaş ve birbirine muhtaç olan bu kardaşlara bu talebenin Van'daki medreseden aldığı ders-i dîni mi daha lâzım? Veyahut o milletleri kaçırarak ve ırkdaşlarından başka düşünmeyen ve uhuvvet-i İslâmiyeyi tanımayan, sırf ulûm-i felsefeyi okumak ve İslâmî ilimleri nazara almamak olan o merhum talebenin ikinci hali mi daha iyidir? Sizden soruyorum.

İşte bu cevabımdan sonra an'ane aleyhinde ve her cihetle garplılaşmak fikrini taşıyanlar kalktılar, imza attılar. İsimlerini söylemeyeceğim. Allah kusurlarını af etsin. Şimdi vefat etmişler.

Râbian: Madem Reis-i Cumhur, gayet mühim mesail-i siyasiye içinde Şark üniversitesini en ehemmiyetli bir mes'ele yapıp, hattâ harika bir tarzda altmış milyon liranın o üniversiteye sarfı için bir kanun çıkarmak derecesinde fevkalâde bir hizmet ile medresenin medar-ı iftihar ve kendisine büyük bir şeref verdiren bu medrese-i İslâmiyeye eski hocalık hissiyatı ile başlaması, bütün şark hocalarını minnettar etmiş. Ve şimdi orta şarkta sulh-ı umumînin temel taşı ve birinci kal'a olan bu üniversiteyi yine mesâil-i azime-i siyasiye içinde, yeniden nazara alması, elbette bu vatana, bu devlete, bu millete, bu azim faydalı hizmeti netice verecek.

Ulûm-i diniyye o üniversitede esas olacak. Çünkü: Hariçteki kuvvet, tahribat-ı manevîdir: İmansızlıktır. O manevî tahribata karşı atom bombası ancak manevî cihetinde maneviyattan kuvvet alıp o tahribatı durdurabilir.

Madem elli beş sene bu mes'eleye bütün hayatını sarf etmiş ve bütün dekaikiyle ve neticeleri ile tetkik etmiş bir adamın bu mes'eledede re'yini almak ve fikrini sormak lâzım gelirken Amerika'da, Avrupa'da ve bu mes'eleye dair istişareye kendinizi mecbur bildiğinizden, elbette benim de bu mes'eledede söz söylemeğe hakkım var. Hamiyetkâr olan bütün bu millet namına sizden belkiyoruz.

Hasta halimde konuştuğum sözlerimdeki tâbirattan kusura bakmayınız.

Said Nursi

İşte tarih ve yakın mazi... Ders alınır, tarih tekerrür etmeyecektir.

Dipnotlar

1. Akgündüz, Prof. Dr. ahmed. Belgeler Konuşuyor, 1/143,150
2. Mürsel, Safa, Devlet Felsefesi, sh. 301
3. Mektûbat, sh. 437
4. Kur'ân, Hucurât S-resi

5. Mürsel, 285

6. Said Nursi, Tarihçe-i Hayat

7. Mesnevi-i Nuriye 90-91

8. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, 11 /273.;Kodaman, Bayram Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara 1987, sh. 10 vd.

9. Bayram, 8 vd.

10. Koca Müverrih, Bedâyi', c. II. vrk 452/a-b

11. Nutuk (Osm.), sh. 20

12. Topkapı Sarayı Arşivi, e. 1019

13. Koca Müverrih, Bedâyi', II vrk. 460/a-461/a

14. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No:2362, Vrk. 112/a-113/a; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 11/274 vd.

15. Topkapı Sarayı Arşivi No:11634/26

16. Kodaman, 12 vd.

17. Kodaman, 13 vd.

18. Kanunname-i Sultani Li Aziz Efendi, Harvard, 1985, sh. 133.

19. Kanunname-i Sultani, 133

20. Hakiki milliyetleri İslâmiyet'tir, o kâfidir.

21. "Gerçekten mü'minler kardeşirler" mealindeki bu ayet, Hucurât Sûresindedir.

22. Şarktan kasıt, genel olarak Asya ve doğu bölgeleridir.

23. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, No: 130-63-43-339-6

Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ